

УДК 159.99

Посвістак Олеся Анатоліївна

кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії і політології
Хмельницький національний університет
e-mail: posvistak_olesia@ukr.net
ORCID ID 0000–0002–8462–3584

**ВПЛИВ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ
СТОСУНКИ ТА РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ ПРО СІМ'Ю**

В статті на основі опрацювання наукових джерел та літератури вивчено зміни, які пережила сім'я після Другої світової війни. В контексті цих змін проаналізовано дослідження проблем шлюбно-сімейних стосунків та становлення психології сім'ї як наукової галузі в післявоєнний період.

Ключові слова: психологія сім'ї, сімейна психотерапія, Друга світова війна.

Постановка проблеми. Актуальність статті обумовлена необхідністю усвідомлення змін, які переживає сучасна сім'я, їх впливу на шлюбно-сімейні стосунки та, виходячи з цього, надання їй кваліфікованої допомоги. Тільки вивчаючи походження і розвиток психології сім'ї, можна ясно побачити, що сьогодні вона собою являє. Знання фактів, пов'язаних із впливом історичних подій на розвиток наукової галузі впорядковує накопичені знання, минуле вибудовується в перспективу, яка пояснює сьогоднішнє, дозволяє усвідомити взаємозв'язок між різними подіями, ідеями, теоріями і концепціями, дозволяє зрозуміти, як окремі ланки головоломки вибудовуються в струнку картину.

Проблемою розвитку психологічних знань під впливом історичних трансформацій займався багато вчених. Серед них, в першу чергу, можна виокремити таких: А. В. Петровський, І. С. Кон, С. Н. Гавров, Р. Зідер, К. Г. Бейкер та ін. [1; 6; 9; 12]. Проте слід звернути увагу на те, що з контексту дослідження впливу історичних подій на розвиток психологічних досліджень дещо випало питання впливу Другої світової війни на психологічні підходи до вивчення сім'ї. Звідси виникає потреба приділити увагу цьому питанню, що й обумовило вибір **мети статті** — в контексті вивчення змін, які пережила сім'я після Другої світової війни, проаналізувати особливості дослідження проблем шлюбно-сімейних стосунків та становлення психології сім'ї як наукової галузі в післявоєнний період.

Науково-змістовне осмислення впливу Другої світової війни на існування сім'ї дозволило дійти до висновку, що європейська родина в цей час переживає радикальні зміни. Більшість соціологічних досліджень сім'ї, проведених у Західній та Центральній Європі у 1950-х рр., свідчать про послаблення панівної позиції чоловіків у сім'ї. Г. Баумерт, наприклад, стверджував, що хоча в західнонімецькому суспільстві, як і раніше, домінував чоловік, але вже можна було спостерігати сім'ї, засновані на рівно-

сті партнерів, і сім'ї із вираженим домінуванням жінки [6, с. 240–242]. Це пов'язано з тим, що в роки війни, коли чоловік перебував на фронті, жінка зайняла активну позицію і змушена була сама нести тягар турбот про сім'ю. А повернення чоловіків, часто через роки після закінчення війни, разом із радістю та полегшенням приносило розчарування: жінки ледь впізнавали своїх схудлих, часто хворих, покалічених, не здатних до роботи чоловіків. Особливо ті, хто повернувся із багаторічного полону, стали для жінок новим тягарем, а не допомогою, і самі потребували тривалого догляду. З іншого боку, багато чоловіків повернулося не до тих дружин, яких вони очікували побачити: жінки змінилися, адже у воєнні роки вони могли зазнати фізичного та психологічного насильства, помітно постаріли від перенавантажень, знаходилися в стані фізичної та психологічної перетоми. Водночас стали більш впевненими та енергійними [6, с. 237].

До фізичних недуг тих, хто повернувся з війни, додалися психологічні проблеми. Апатія, депресії, неврози, нездатність після кількох років виконання військових наказів самостійно приймати рішення були результатом багаторічної солдатської муштри та полону. Роки розлуки та відчуженість, яка виникла, часто заважали подружжю навіть розмовляти один з одним. Перебування у в'язницях, концтаборах чи в полоні зовсім не обговорювалося [6]. Власне, в СРСР це обговорювати було заборонено. Після звільнення із фашистського полону і повернення на батьківщину більшість репатріантів проходили перевірку чекістами у збірно-пересильних пунктах Наркомату оборони і перевірконо-фільтраційних пунктах НКВС. За її результатами тільки половина з них повернулися у свої родини, а решта були мобілізовані до Червоної армії, трудових батальйонів, або арештовано. На тих, кому дозволили повернутися додому, відкривали так звану фільтраційну справу і тримали під суворим наглядом [2, с. 10], що примушувало жити в постійному страху.

Одним із помітних наслідків всього цього було збільшення розлучень. Так, статистичні дані по Західній Німеччині свідчать про подвоєння кількості розлучень з 1939 по 1948 р. [6, с. 237]. В СРСР на 1000 зареєстрованих шлюбів було зафіксовано в 1946 р. 7,9 розлучень, а в 1955 р. — аж 68,3 [11].

За таких обставин стосунки між дітьми і батьками, які повернулися із фронту, ставали особливо конфліктними. Багато дітей не впізнавали батьків при їх поверненні. Молодші їх ніколи не бачили, або бачили лише на фото. Старші сини в роки війни брали на себе відповідальність за молодших братів і сестер, часто замінюючи їм батька, а з поверненням батька неминуче починалася боротьба синів за збереження цього статусу. Старші діти болюче переживали повернення до статусу дітей, якими вони давно перестали бути. Водночас досвід військової служби, полону, таборів і в'язниць примушував батьків застосовувати силові методи виховання, що збільшувало прірву між ними і дітьми; багато дітей ще сильніше прив'язувалися до матерів, або втікали до вуличних компаній [6, с. 239]. Аналізуючи падіння батьківського впливу у післявоєнний період, Е. Фромм називає три причини. Крах колишнього символу влади і авторитету — держави —

відбився і на особистих символах авторитету, тобто на батьках. В нових умовах старше покоління виявилося набагато менш пристосованим, ніж більш «гнучка» молодь, в результаті молоде покоління відчувало свою перевагу і вже не могло приймати всерйоз ні повчання старших, ні їх самих. І крім того, економічний занепад відібрав у батьків традиційну роль гарантів майбутнього їх дітей [13; с. 127]. Дослідження Е. Фромма пов'язане із наслідками Першої світової війни, проте, на нашу думку, його результати актуальні і для аналізу досліджуваного нами періоду.

Варто врахувати і те, що в напівзруйнованих бомбардуваннями німецьких містах умови життя багатьох сімей нагадували напіввідкриті сімейні структури: брали на квартири родичів, здавали ліжка, діти в кількох спали на одному ліжку. В таких умовах, як правило, не залишалося місця для інтимного життя [6, с. 239]. В Радянському Союзі в цей час сімейне життя протікало під наглядом сусідів, а комунальна спільнота стає моделлю розширеної сім'ї. Як зазначають О. Здравомислова та Г. Тьомкіна: «в умовах комунального побуту сексуальність перестає бути практикою задоволення» [5, с. 312]. Сексуальність в радянській ідеології спрямована на виключно репродуктивні функції, на вибір кращих партнерів і відтворення здорових дітей, як обов'язок перед державою.

Поклавши на жінок роль репродуктивної сили і трудового ресурсу, радянська влада фактично здійснила дееротизацію жінок, перетворивши їх на більш вигідний для себе прошарок. Роль чоловіка звелася до доповнення жінки як трудового ресурсу і до «захисника батьківщини», яким сміливо можна було жертвувати в ім'я політичних амбіцій правлячого режиму. Водночас праця жінок на виробництві і самостійне ведення домашнього господарства в період відсутності чоловіків поставили під питання природність їх другорядного становища у Західній та Центральній Європі.

Заслугове на увагу думка В. Дружиніна про те, що сім'я в СРСР є найбільш яскравим проявом краху нормальної сім'ї: позбавлення чоловіка соціальних і економічних можливостей забезпечувати сім'ю і нести за неї відповідальність, а також виховувати дітей призвело до краху сім'ї як соціального інституту [4, с. 42]. Як доказ цього, Ю. Поляков з колегами наводять дані про те, що в післявоєнні роки спостерігається зменшення кількості укладених шлюбів на фоні зростання кількості розлучень. Так, якщо на 1000 населення одружилося 1946 р. 19,7 осіб, то в 1947 р. — 14,8.

В таких умовах в СРСР тоталітарна держава намагається встановити тотальний контроль над усіма сферами, в тому числі і над сімейним життям своїх громадян. Цьому сприяє ціла низка законодавчих актів, прийнятих в кінці Другої світової війни та в повоєнні роки. Попри те, що 8 липня 1944 р. було прийнято Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про збільшення державної допомоги вагітним жінкам, багатодітним і одиноким матерям, посилення охорони материнства та дитинства, про встановлення почесного звання «Мати-героїня» і заснування ордена «Материнська слава» та медалі «Медаль материнства», одним з істотних нововведень цього Указу стало визнання юридичної сили лише за зареєстрованими в органах РАЦСу шлюбами [3].

Заборонялося встановлення батьківства щодо дітей, народжених поза шлюбом. Ці заходи прикривалися позбавленими всякої підстави запевненнями про те, що права позашлюбних дітей не порушуються, оскільки би турботу про них бере на себе соціалістична держава. Але, по-перше, мізерні допомоги, встановлені для одиноких матерів, не могли замінити аліменти. По-друге, діти позбавлялися права знати свого батька, а батько не міг узаконити стосунки з рідними дітьми. Час для подібного заходу був вибраний невдало, адже війна призвела до масової міграції населення, розлучених сімей та виникнення численних позашлюбних зв'язків [10].

В сімейному житті радянської людини відбуваються процеси, названі А. Петровським «сімейною стриптизацією» — оголення інтимного світу взаємин в сім'ї. Втручання офіційних інстанцій в інтимну сферу життя громадян стало нормою. Ймовірно, тільки в соціалістичному суспільстві в разі зради чоловіка дружина вважала для себе можливим звернутися в офіційні органи з проханням, а то і вимогою повернути чоловіка в лоно сім'ї. При цьому вважалось цілком допустимим використання стінного друку, заводського радіо, розборів на партзборах [12, с. 200]. Водночас розірвання шлюбу ускладнювалося: це можна було зробити лише у разі визнання судом такої необхідності, навіть якщо обоє наполягали на розлученні.

Указом Президії ВР СРСР від 15 лютого 1947 р. були заборонені шлюби громадян СРСР з іноземцями [12], а укладені раніше шлюби визнавалися недійсними. Покарання за порушення указу — строк за сумнозвісною 58-ю статтею. Вважаємо доцільним процитувати дану статтю КК РРФСР від 1926 р.: «58-1 «а»: Зрада Батьківщині, тобто дії, вчинені громадянами СРСР на шкоду військовій могутності СРСР, його державній незалежності або недоторканності, як-то: шпигунство, видача військової або державної таємниці, перехід на бік ворога, втеча або переліт за кордон, караються вищою мірою кримінального покарання — розстрілом з конфіскацією всього майна, а при пом'якшуючих обставинах — позбавленням волі на строк десять років з конфіскацією всього майна». Під цю статтю підпадає не тільки сам факт укладення шлюбу, а й співжиття або роман з іноземцем. Бажання взяти шлюб із іноземцем, змінити громадянство, відмовитися від радянського громадянства — все це розглядалося як зрада Батьківщині.

У 1944 р. в СРСР ввели роздільне навчання хлопчиків і дівчаток (яке скасували у 1954 р.). Як пише І. Кон, цей крок ще більше посилив статеву диференціацію і призвів до поширення гомосексуалізму. Статєва культура, гармонія жіночого і чоловічого природного начала досягли свого дна [9].

Таким чином, ми з'ясували, як вплинула Друга світова війна на сім'ю. Наукове осмислення цих змін дозволяє дійти до висновку про те, що сім'я потребувала кваліфікованої фахової допомоги. Логічно, такий стан справ мав би сприяти розвитку психології взагалі та сімейної, зокрема.

Проте в СРСР спроба побудувати марксистську психологію не привела до відчутного успіху. Психологія перебувала під ідеологічним пресингом. Вона пережила два так звані «великих переломи»: перший відбувся у 1936 р. і пов'язаний із розгромом педології та психотехніки [12, с. 17–23].

Другий — у 1950 р., коли на науковій сесії АН і АМН СРСР, присвяченій вченню І. П. Павлова, була висловлена ідея, згідно з якою психологію слід замінити фізіологією вищої нервової діяльності. Питання про те, чому психологія не була ліквідована, не оголошена «псевдонаукою», хоча до цього явно йшла справа, залишається відкритим [12, с. 28–30].

Із 1930 до 1960-х рр. про розвиток психології сім'ї навіть не йшлося. Якщо окремі проблеми сім'ї раніше (до 1930-х рр.) обговорювалися в контексті, наприклад, вікової, педагогічної, соціальної психології, то в аналізованій період вивчення психології різних груп, їх бажань, побоювань, домагань, установок, взагалі внутрішнього світу людини у всій його складності і неоднозначності не могло відповідати інтересам деспотичного режиму. Тоталітарній державі потрібно було безумовне підпорядкування, чуже сумнівам і, взагалі, будь-якій рефлексії.

Аж в кінці 60-х — початку 70-х рр. з'являються перші дослідження з проблем сім'ї та зароджується сімейна психотерапія, в межах якої була розроблена ціла низка теорій, які склали теоретичну основу психології сім'ї.

В середині 60-х рр. майже одночасно вийшло декілька робіт, в кожній з яких досліджувалися соціально-психологічні проблеми сім'ї. Це роботи Н. Я. Соловйова, Н. Г. Юркевича, А. Г. Харчева, Н. Д. Шиміна. У 1969 р. В. К. Мягер опублікувала першу в СРСР статтю по сімейній психотерапії.

У 1970-х — 1980-х рр. дослідження сімейних проблем активізуються. В працях А. І. Антонова, О. Н. Дудченко прослідковується прагнення зберегти і зміцнити суспільно-функціональне розуміння сім'ї; інші ж автори, зокрема, М. Ю. Арутюнян; С. І. Голод; Т. А. Гурко; Г. А. Заїкіна; Н. В. Малярова, акцентуючи увагу на стабільності сім'ї та характеристиках сімейної взаємодії, схилилися до розуміння самостійної цінності вивчення проблем сімейної спільності. Класифікацію сімейних конфліктів розробив В. А. Сисенко. Т. С. Яценко виділила та описала найбільш характерні подружні ролі. Першими посібниками з психології сім'ї стали роботи С. В. Ковальова «Психологія сімейних відносин» (1987) та «Психологія сучасної сім'ї» (1988) [7; 8].

Друга світова війна змінила вигляд і долю психології. Багато видатних психологів — серед них З. Фрейд, А. Адлер, К. Хорні, Е. Еріксон та багато інших в 30-х роках втікали від нацистської загрози і майже всі влаштувалися в Америці. Їх вимушена еміграція знаменує заключну стадію переміщення центру психології з Європи до Сполучених Штатів.

Участь США у Другій світовій війні привела до того, що Управління у справах ветеранів (Veterans Administration. VA) працювало з більш ніж 40 тис. ветеранів війни, які страждали різними психічними розладами. Ще понад три мільйони людей потребували професійної допомоги для повернення до нормального цивільного життя. Зростає попит на професійних консультантів з проблем психічного здоров'я; він значно перевищував пропозиції.

Щоб допомогти задовольнити цю потребу, VA фінансувало програми підвищення кваліфікації для дипломованих психологів в університетах і

оплачувало навчання аспірантів, які виявляли бажання працювати в госпіталях і клініках для ветеранів. І знову війна як контекстна сила мала помітний вплив на розвиток психології. Найбільш істотні зміни торкнулися прикладних напрямків. Прикладна психологія на багато років випередила академічну гілку, орієнтовану на дослідження [14].

На фоні загального піднесення психологічних досліджень активно розвивається дослідження проблем сім'ї та становлення сімейної психотерапії, в межах якої було зроблено чимало відкриттів, які лягли в основу психології сім'ї. Міністерство оборони США залучило соціолога Р. Хілла до допомоги сім'ям адаптувати солдат до повоєнного життя. Грунтуючись на моделі сімейного процесу Е. Берджесса, який розглядав сім'ю як групу взаємодіючих особистостей, Р. Хілл розробив теорію сімейного стресу [15, р. 43–44]. Представники функціоналізму Т. Парсонс і Р. Бейлс (1955) розробили теорію диференціації сімейних ролей, суть якої зводиться до того, що в сім'ї подружжя повинні виконувати різні ролі, і пропонували відповідно до цієї теорії вибудовувати подружжю поведінку. Ця теорія була якраз на часі, адже Друга світова війна розмила межі соціальних ролей чоловіка і жінки і в повоєнний період це призвело до труднощів у сімейній взаємодії.

Водночас активізувалися дослідження в психології і психіатрії. Серед тих, хто втік в Америку від нацистів, був К. Левін — німецький, а потім американський психолог, чії ідеї справили суттєвий вплив на американську соціальну психологію, в контексті якої довгий час розвивалася психологія сім'ї. Він один із перших почав вивчати дітей в природних умовах, висунув гіпотезу зворотного зв'язку між людиною і середовищем, і результати його досліджень теорії поля застосовувалися при роботі із сім'ями, які постраждали внаслідок Другої світової війни [15, р. 43–44].

На початку 50-х рр. шість науково-дослідних центрів психіатрії в різних частинах США почали проводити роботи щодо досліджень сім'ї. Теми виникли спонтанно, роботи ніяк не координувалися. Тому схожість отриманих результатів стало цілковитою несподіванкою для директорів цих центрів, які зібралися на національній конференції з проблем сім'ї в Чикаго в березні 1957 р. У п'яти центрах увага була зосереджена на вивченні сімейних факторів у розвитку шизофренії. Г. Бейтсон, Д. Джексон, Д. Вікленд, Дж. Хейлі, а пізніше В. Сатір і П. Вацлавік займалися в Інституті досліджень психіки (Пало-Альто, Каліфорнія) характером комунікативних зв'язків між хворими на шизофренію і їх сім'ями. Т. Лідз очолював в Балтиморі, а потім в Єльському університеті (Нью-Хейвен, Коннектикут) групу з проблем шизофренії. К. Вітакер і Т. Малоун вивчали хворих на шизофренію і їх сім'ї в Атланті, штат Джорджія. М. Боуен вів роботу по шизофренії в Канзасі, а з 1954 р. — в Національному інституті охорони здоров'я у Вашингтоні. А. Шефлен і пізніше І. Надь і С. Мінухін вперше почали дослідження сімей шизофреніків в Філадельфійському центрі виховання дітей та Темплському університеті (Філадельфія).

Шостий науково-дослідний центр — Інститут сім'ї ім. Н. Аккермана був заснований в Нью-Йорку дитячим психіатром Н. Аккерманом. Досвід-

чений дитячий психоаналітик, Н. Аккерман привернув увагу до сім'ї ще в 1938 р. в роботі «Сім'я як соціальний і емоційний осередок», вказавши на її роль як емоційного середовища, що обумовлює ранній розвиток дитини. Він вважається одним із засновників сімейної психології.

За роки, що минули після конференції 1957 р., в США з'явився цілий «сімейний рух», відкрилося безліч дослідницьких і лікувальних центрів. Щороку по всій країні влаштовуються конференції і симпозиуми. Публікується література, спеціалізовані журнали друкують матеріали про останні дослідження в сфері теорії сім'ї. Найбільш авторитетним науковим виданням «сімейного руху» є журнал «Family Process», заснований в 1962 р. Н. Аккерманом і Д. Джексонем [1, с. 59–61].

Висновки. Таким чином, ми з'ясували, що Друга світова війна дестабілізувала сім'ю. Чоловіки повернулися з фронту з фізичними недугами і психологічними проблемами. Жінки під тягарем важкої праці втрачали свою зовнішню привабливість, але набували чоловічих рис характеру і поведінки. Діти швидко подорослішали, навчилися нести відповідальність за себе та сім'ю. Все це змінило розстановку сил в сім'ї: авторитет батька був поставлений під сумнів, вже можна було спостерігати сім'ї, засновані на рівності партнерів, і сім'ї із більш-менш вираженим домінуванням жінки. За таких стрімких змін сім'я потребувала кваліфікованої допомоги. Вказати шляхи вирішення цілої низки сімейних проблем була спроможна психологія, проте в СРСР вона зазнавала цькування. Аж в 1960-х рр. виходять перші дослідження проблем сім'ї, наскрізь пронизані ідеологічними штампами. В цей же час зароджується сімейна психотерапія, в руслі якої було сформульовано цілу низку концепцій, які лягли в основу сімейної психології як наукової галузі.

Нацистська загроза та події Другої світової війни призвели до того, що багато талановитих психологів емігрували до США, що привело до переміщення центру психологічних досліджень з Європи до США.

Участь у військових діях американських громадян породила потребу надання їм кваліфікованої психологічної допомоги, що стимулювало розвиток психології. Серед іншого, звертається увага і на сімейну проблематику. На початку 50-х рр. роботи по дослідженню сім'ї проводять відразу шість науково-дослідних центрів по психіатрії, результатом роботи яких стала розробка цілої низки концепцій, які лягли в основу психології сім'ї як наукової галузі, та у 1962 р. почав видаватися журнал «Family Process». Науково-змістове осмислення проведених досліджень дозволило дійти до висновку, що зародження психології сім'ї як наукової галузі відбувається саме в США.

Перспективним в подальшому, на нашу думку, буде аналіз теорій шлюбно-сімейних стосунків, які сформувалися в післявоєнний період в межах інших наук, та внеску їх представників у становлення психології сім'ї.

Список використаних джерел і літератури

1. Бейкер К. Г. Система охраны психического здоровья в США / К. Г. Бейкер // Вопросы психологии. — 1990. — № 6. — С. 53–63.
2. Веденеев Д. В. Насильницьке вивезення мирного населення з території СРСР і Української РСР до нацистської Німеччини та його відображення у науковій літературі і меморіальних заходах / Д. В. Веденеев // Війна. Окупація. Пам'ять. — К. : НВЦ «Пріоритети», 2012. — С. 3–14.
3. Гопанчук В. С. Сімейне право України : [навч. посіб] / В. С. Гопанчук. — 2-ге вид., перероб. та доп. — К. : МАУП, 2001. — 102 с.
4. Дружинин В. Психология семьи / В. Дружинин. — СПб. : Питер, 2006. — 176 с.
5. Здравомыслова Е. Государственное конструирование гендера в советском обществе / Е. Здравомыслова, А. Тёмкина // Журнал исследований социальной политики. — 2004. — Т. 1. — № 3–4. — С. 299–321.
6. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVIII — XX в.) / Р. Зидер. — М. : Владос, 1997. — 302 с.
7. Ковалев С. В. Психология семейных отношений / С. В. Ковалев. — М. : Педагогика, 1987. — 160 с.
8. Ковалев С. В. Психология современной семьи / С. В. Ковалев. — М. : Просвещение, 1988. — 208 с.
9. Кон И. С. Сексуальная культура в России. Клубничка на березке / И. С. Кон. — М. : ОГИ, 1997. — 464 с.
10. Крупина В. Політичні міфи доби пізнього сталінізму / В. Крупина // Україна ХХ ст. — Київ : Инст. іст. Укр. НАН України, 2008. — № 14. — С. 18–30.
11. Поляков Ю. «Демографическое эхо» войны / Ю. Поляков [и др.] // Война и общество, 1941–1945. — М.: Наука, 2004. — С. 232–264.
12. Петровский А. В. Психология в России: XX век / А. В. Петровский. — М. : Изд-во УРАО, 2000. — 312 с.
13. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм. — М. : Прогресс, 1989. — 280 с.
14. Шульц Д. П. История современной психологии / Д. П. Шульц, С. Э. Шульц. — СПб. : Евразия, 2002. — 532 с.
15. The Wiley-Blackwell Handbook of Family Psychology / Edited by James H. Bray and Mark Stanton. — Blackwell Publishing Ltd, 2009. — 788 p.

References

1. Beyker, K. (1990). Systema okhrany psykhicheskoho zdorovya v SShA [Mental health system in the US]. *Voprosy psikhologii*. — *Questions of psychology*, 6, 53–63. [in Russian].
2. Vyedyenyeyev, D. V. (2012). Nasylnyts'ke vyvezennya myrnoho naseleण्या z terytoriyi SRSR i Ukrayins'koyi RSR do natsyst's'koyi Nimechchyny ta yoho vidobrazhennya u naukoviy literaturi i memorial'nykh zakhodakh [The forced removal of civilians from the territory of the USSR and the Ukrainian SSR to Nazi Germany and its reflection in the scientific literature and memorial events]. *Viyna. Okupatsiya. Pam'yat*. — *War. Occupation. Memory*, 3–14 [in Ukrainian].
3. Hopanchuk, V. S. (2004). Simeyne pravo Ukrayiny [*Family Law Ukraine*]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
4. Druzhynyn, V. (2006). Psykholohyya sem'y [*Family Psychology*]. Saint Petersburg: Pyter [in Russian].
5. Zdravomyslova E. & Temkyna A. (2004). Hosudarstvennoe konstruyrovanye hendera v sovetskom obshchestve [State construction of gender in Soviet society]. *Zhurnal yssledovanyy sotsyal'noy polityky*. — [*Social Policy Studies Journal*]. 3–4, 299–321 [in Russian].
6. Zider, R. (1997). Sotsyal'naya ystoriyya sem'y v Zapadnoy y Tsentral'noy Evrope. [*The social history of the family in Western and Central Europe*]. Moscow: Vlados. [in Russian].
7. Kovalev, S. V. (1987) Psykholohyya semeynykh otnoshenny [*Psychology of family relations*]. Moscow: Pedahohyka [in Russian].
8. Kovalev, S. V. (1988). Psykholohyya sovremennoy sem'y [*The psychology of the modern family*]. Moscow: Prosveshchenye [in Russian].

7. Kon, Y. S. (1997). Seksual'naya kul'tura v Rossyy. Klubnychka na berezke [*Sexual Culture in Russia. Strawberries on birch*]. Moscow: OHY. [in Russian].
8. Krupyna, V. (2008). Politychni mify doby pizn'oho stalinizmu [Politichni mifi Dobie piznogo stalinizmu]. *Ukrayina XX st.* — [*Ukraine XX century.*]. 14. 18–30. Kyiv: Inst. Ist. Ukr. NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
9. Polyakov, Yu. (2004). «Demografycheskoe ekho» voyny [«Demographic echo» of the war]. *Voyna y obshchestvo, 1941–1945.* — [*War and Society, 1941–1945*] (pp. 232–264). Moscow: Nauka [in Russian].
10. Petrovskyy, A. V. (2000). Psykholohyya v Rossyy: XX vek [*Psychology in Russia: XX Century*]. Moscow: Yzd-vo URAO [in Russian].
11. Fromm, E. (1989). Behstvo ot svobody [*Escape from Freedom*]. Moscow: Prohress [in Russian].
12. Shul'ts, D. P. & Shul'ts, S. E. (2002). Istoryyya sovremennoy psykholohyy [*History of Modern Psychology*]. Saint Petersburg: Yzd-vo «Evraziya» [in Russian].
13. Bray, H. & Stanton, M. (Eds) (2009). *The Wiley-Blackwell Handbook of Family Psychology.* — Blackwell Publishing Ltd.

Посвистак О. А.

кандидат исторических наук, доцент кафедры философии и политологии Хмельницкого национального университета

ВЛИЯНИЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ НА БРАЧНО-СЕМЕЙНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И РАЗВИТИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ О СЕМЬЕ

Резюме

В статье на основе обработки научных источников и литературы изучены изменения, которые пережила семья после Второй мировой войны. В контексте этих изменений проанализированы исследования проблем брачно-семейных отношений и становления психологии семьи как научной отрасли в послевоенный период.

Ключевые слова: психология семьи, семейная психотерапия, Вторая мировая война.

Posvistak O. A.

PhD (in historical sciences), associate professor of Philosophy and Political Science Department, Khmelnytskyi National University, Khmelnytsky.

EFFECT OF THE SECOND WORLD WAR ON MARRIAGE AND FAMILY RELATIONSHIP AND DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL KNOWLEDGE ABOUT FAMILY

Abstract

The research of problems of marriage and family relationship and the establishment of psychology of the family as a scientific field in postwar period is analyzed in the article on the base of studying of scientific sources and literature in the context of studying the changes that were experienced by a family after the Second World War

It is defined, that the Second World War has destabilized a family and, in the result, the last one needed serious help. It is defined, that psychological knowledge about family developed irregularly in different regions. It is proved, that in the USSR the psychological science was under the ideological pressure, that's why psychological re-

searches weren't conducted till 1960s. At the same time the war transferred the center of psychology from Europe to the USA and restrained its development, including the studying of marriage and family problems.

It is defined, that works on the family studying were conducted by six scientific and research centers of psychiatry at the beginning of 1950s. The result of their work was the development of big range of concepts, which formed the basis for the psychology of the family as a scientific field. Scientific and semantic understanding of the conducted researches allowed to come to the conclusion, that the origin of psychology of the family as a scientific field took part in particular in the USA.

Key words: psychology of the family, family psychotherapy, the Second World War.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2016